

Publieksonderzoek PFAS

Onderzoek Ipsos I&O in opdracht van het AD

Colofon

Uitgave

Ipsos I&O
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer

2024/187

Datum

augustus 2024

Opdrachtgever

Algemeen Dagblad/DPG Media

Auteurs

Bram Doms
Ester Hilhorst

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1.1	Achtergrond van het publieksonderzoek 4
1.2	De uitkomsten 4
2	Inleiding en verantwoording 7
2.1	Aanleiding 7
2.2	Aanpak, respons en betrouwbaarheid 7
2.3	Leeswijzer 7
3	Leefomgeving en gezondheidsrisico's 8
3.1	Rapportcijfers aspecten leefomgeving 8
3.2	Zorgen over gezondheidsrisico's 9
4	Kennis, maatregelen en verantwoordelijkheid 15
4.1	Kennisniveau over PFAS 15
4.2	Persoonlijke maatregelen ten aanzien van PFAS 18
4.3	Verantwoordelijkheden met betrekking tot PFAS 21
Bijlage: Vragenlijst	26

Samenvatting

1.1 Achtergrond van het publieksonderzoek

Het Algemeen Dagblad heeft Ipsos I&O gevraagd een publieksonderzoek uit te voeren over PFAS. PFAS staat voor Per- en polyfluoralkylstoffen, het zijn chemische stoffen die van nature niet in het milieu voorkomen, maar door de mens zijn gemaakt. PFAS worden in verschillende producten gebruikt, o.a. vanwege hun smerende werking en water- en vuilafstotende eigenschappen. PFAS kunnen een negatief effect hebben op milieu en gezondheid.¹

Het onderzoek richt zich op de vraag in hoeverre Nederlanders op de hoogte zijn van PFAS in hun leefomgeving en in hoeverre zij dit als risico voor hun gezondheid beschouwen. De focus ligt hierbij op Nederland als geheel, en op eventuele verschillen tussen de regio Dordrecht² (de gemeenten Alblasterdam, Dordrecht, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht, Molenlanden en Gorinchem) en de rest van Nederland.

Het onderzoek is uitgevoerd in het I&O Research Panel. Een aselechte bruto steekproef van 3.000 panelleden van 18 jaar en ouder, plus alle 685 panelleden uit de regio Dordrecht ontvingen een uitnodigingsmail om in de periode van 18 juli t/m 28 juli 2024 een online vragenlijst in te vullen. In totaal vulden 1.645 Nederlanders (landelijk representatief) en 504 panelleden uit de regio Dordrecht de vragenlijst in. Dit betekent een responspercentage van 55 procent als het gaat om het algemeen Nederlands publiek en 74 procent in de regio Dordrecht.

De resultaten zijn gewogen op leeftijd, geslacht, opleiding, regio en stemgedrag tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2023, en zijn daarmee representatief voor deze kenmerken. Er zijn drie wegingen gebruikt: een voor Nederland als totaal, een voor Nederland exclusief de regiogemeenten Dordrecht zoals hiervoor beschreven, en een voor de regiogemeenten Dordrecht tezamen.

1.2 De uitkomsten

Nederlanders tevreden over leefomgeving ...

Om vervuiling door PFAS in breder perspectief te beschouwen hebben we Nederlanders eerst gevraagd om een rapportcijfer te geven voor verschillende aspecten van hun leefomgeving. Alle aspecten worden ruim voldoende beoordeeld, waarbij Nederlanders het meest tevreden zijn over het aspect woongenot (gemiddeld 7,9) en het minst tevreden zijn over voorzieningen en gezonde leefomgeving (beide 7,2). Opvallend zijn de lagere rapportcijfers voor natuur (6,9) en gezonde leefomgeving in de regio Dordrecht (6,5).

¹ Bron: RIVM <https://www.rivm.nl/pfas>

² Regio Dordrecht: de gemeenten Alblasterdam, Dordrecht, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht, Molenlanden en Gorinchem.

... inwoners regio Dordrecht meer zorgen om gezondheidsrisico's

Inwoners van de regio Dordrecht maken zich vaker zorgen om gezondheidsrisico's in de leefomgeving. In de regio Dordrecht maakt een kwart (23%) zich hierover veel zorgen, terwijl dit in de rest van Nederland 7 procent is.

Respondenten die zich zorgen maken noemen onder andere de aanwezigheid van industrie met uitstoot van schadelijke stoffen, uitstoot van fijnstof door auto's en vliegtuigen en het gebruik van pesticiden in de landbouw.

Nederlanders: fijnstof grootste vervuiler; Dordrecht: PFAS grootste vervuiler

Op basis van een vooraf samengestelde lijst met verschillende soorten vervuilingen schatten Nederlanders in dat fijnstof voor de meeste vervuiling zorgt (44%). Geluid (39%) en lichtvervuiling (37%) volgen daarna.

Kijken we naar het verschil tussen Nederland exclusief de regio Dordrecht en alleen de regio Dordrecht, dan zien we dat inwoners van de regio Dordrecht PFAS het vaakst aanmerken als bron van vervuiling (67%), terwijl dit percentage in de rest van Nederland 20 procent is.

Volgens vier op de tien Nederlanders (39%) vormt fijnstof het grootste risico voor de gezondheid in hun leefomgeving. Daarna volgt PFAS (27%).

Volgens bewoners van de regio Dordrecht vormt PFAS het grootste gezondheidsrisico, twee derde (63%) van de inwoners daar denken dat er veel of enig gezondheidsrisico door PFAS is. In de rest van Nederland (exclusief regio Dordrecht) is dit een vijfde (21%). Fijnstof staat in de regio Dordrecht op plek 2, ruim de helft (53%) vindt dit een gezondheidsrisico.

Betekenis PFAS vrij breed bekend, inwoners Dordrecht vaker (zeer) goed op de hoogte

Drie op de vijf Nederlanders hebben wel eens van PFAS gehoord en weten daarbij ongeveer wat het is. Inwoners uit de regio Dordrecht geven vaker dan andere Nederlanders aan dat ze (zeer) goed op de hoogte zijn van wat PFAS zijn (25%). Ook uit de eigen omschrijving die mensen konden geven blijkt dat mensen verschillende aspecten van PFAS kunnen benoemen.

Toepassing in antiaanbaklaag en verhoging risico op kanker meest bekend

PFAS kunnen vanwege hun eigenschappen in verschillende soorten producten worden gebruikt. De meest bekende toepassing in producten is de antiaanbaklaag van pannen; 85 procent van de Nederlanders was ervan op de hoogte dat hier PFAS in kunnen voorkomen. Van beschermingspray voor schoenen, regenkleding en blusmiddelen is dat bij de helft bekend. Toepassing in pizzadozen is het minst bekend.

PFAS hebben tal van kenmerken. Dat PFAS het risico op sommige soorten kanker kunnen verhogen is bij ruim acht op de tien bekend (82%). Dat PFAS zich kunnen verspreiden via de lucht is relatief onbekend. Een op de drie denkt dat dit waar is, maar een even groot deel denkt dat het niet waar is of weet het niet.

Inwoners regio Dordrecht treffen vaker maatregelen

Een kwart (24%) van de Nederlanders treft maatregelen waarvan ze denken dat deze de blootstelling aan PFAS verminderen. Onder inwoners van de regio Dordrecht is dit een op de drie (34%). De meest getroffen maatregel om blootstelling aan PFAS te verminderen is het minder aanschaffen van spullen waar PFAS in zitten. Dit is de enige maatregel die door Nederlanders (gemiddeld) vaker getroffen wordt dan door inwoners van de regio Dordrecht.

De regio Dordrecht treft vaker en meer verschillende maatregelen; zes op de tien (59%) eten geen of minder eieren van hobbykippen (in de rest van Nederland is dit 26%). Ook gaat men vaker niet meer zwemmen in natuurrivieren (58% versus 19%) en eet men vaker geen groenten/fruit meer uit moestuinen (49% versus 14%). Een op de vijf (18%) drinkt geen kraanwater meer. In de rest van Nederland is dit percentage 7 procent. Uit de gegeven open antwoorden (de antwoordcategorie 'anders, namelijk:') blijkt dat de meest genoemde andere maatregel het vervangen van pannen met antiaanbaklaag is. Bijvoorbeeld door pannen van andere materialen, zoals gietijzer of RVS.

De helft van de mensen die geen maatregelen treffen zegt dit niet te doen omdat men niet weet welke maatregelen men zou kunnen treffen. Er is hierin geen verschil tussen de regio Dordrecht en de rest van Nederland. Bijna de helft (47%) van de Nederlanders geeft aan er niet zo mee bezig te zijn en daarom geen maatregelen te treffen, in de regio Dordrecht is dit aandeel kleiner (31%).

Opruimen vervuiling gezamenlijke verantwoordelijkheid

Volgens acht op de tien Nederlanders is de PFAS producerende of verwerkende fabriek verantwoordelijk voor het opruimen van vervuiling. De helft vindt dit daarnaast een taak van de overheid. Veel mensen zien een gezamenlijke verantwoordelijkheid van meerdere partijen.

Negen op de tien Nederlanders willen maatregelen om vervuiling tegen te gaan

Zeven op de tien (72%) Nederlanders hebben wel eens van de fabriek Chemours in Dordrecht gehoord. In de regio Dordrecht waar de fabriek staat is dit aandeel 95 procent.

Een grote meerderheid (negen op de tien) vindt dat er maatregelen nodig zijn om vervuiling door PFAS tegen te gaan. Ongeveer zes op de tien Nederlanders zijn voor maatregelen zoals strengere regels voor productie, ontwikkeling van alternatieven, betere controles van water en betere controles van bedrijven. Sluiting van Chemours wordt door bijna vier op de tien (37%) inwoners van de regio Dordrecht, en door een kwart (23%) van de Nederlanders genoemd. Voor Nederlanders (exclusief regio Dordrecht) is het daarmee de minst vaak gekozen maatregel. In de regio Dordrecht is men vaker voor deze maatregel, maar nog vaker is men voor een algemeen verbod op PFAS (46%). Vier op de tien (41%) Nederlanders wil extra voorlichting over PFAS aan consumenten. In de regio Dordrecht wordt deze optie minder vaak genoemd (30%), vermoedelijk omdat men beter op de hoogte is. Hogere kosten verbinden aan het gebruik van PFAS kan op relatief weinig steun rekenen.

2 Inleiding en verantwoording

2.1 Aanleiding

Het Algemeen Dagblad heeft Ipsos I&O gevraagd om een publieksonderzoek over PFAS. PFAS (per- en polyfluoralkylstoffen) is een verzamelnaam voor een groep chemische stoffen die van nature niet in de leefomgeving voorkomen. Deze stoffen worden door de mens geproduceerd, onder andere om producten water- en vuilafstotend te maken. Een bekende toepassing is de antiaanbaklaag in sommige pannen. De laatste jaren is er extra aandacht voor PFAS, omdat van varianten (PFOS, PFOA) bekend is geworden dat deze een schadelijk effect op de gezondheid kunnen hebben. Op verschillende plekken in Nederland zijn verhoogde concentraties PFAS aangetroffen. Onder andere in de buurt van vliegvelden, vuilstortplaatsen en in de omgeving van Dordrecht, waar Chemours PFAS produceert. Doordat de stoffen zich gemakkelijk verspreiden via water en door de lucht, zitten PFAS ook in voedingsmiddelen en drinkwater.

2.2 Aanpak, respons en betrouwbaarheid

In dit onderzoek richten we ons op de vraag in hoeverre Nederlanders op de hoogte zijn van PFAS in hun leefomgeving en in hoeverre zij dit als risico voor hun gezondheid beschouwen. We focussen hiervoor op Nederland als geheel en op eventuele verschillen tussen de regio Dordrecht (de gemeenten Alblasterdam, Dordrecht, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht, Molenlanden en Gorinchem) en de rest van Nederland (exclusief de regio Dordrecht). Het onderzoek is uitgevoerd in het I&O Research Panel.

Een aselechte steekproef van 3.000 panelleden van 18 jaar en ouder plus alle panelleden (685) uit de regio Dordrecht³ ontvingen een uitnodigingsmail om in de periode van 18 juli t/m 28 juli 2024 een online vragenlijst in te vullen. In totaal vulden 1.645 panelleden (algemeen Nederlands publiek) en 504 panelleden uit de regio Dordrecht de vragenlijst in. Dit betekent een responspercentage van 55 procent als het gaat om het algemeen Nederlands publiek en 74 procent als het gaat om de panelleden uit de regio Dordrecht.

De resultaten zijn gewogen op leeftijd, geslacht, opleiding, regio en stemgedrag tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2023, en zijn daarmee representatief voor deze kenmerken. Er zijn drie wegen gebruikt: een voor Nederland als totaal, een voor Nederland exclusief de regiogemeenten zoals hiervoor beschreven, en een voor de regiogemeenten tezamen⁴. De antwoorden op open vragen, bijvoorbeeld bij de antwoordcategorie 'Anders, namelijk:' zijn geanalyseerd met behulp van de AI-tool Ipsos Facto.

2.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 3 beschrijft hoe Nederlanders en inwoners van de regio Dordrecht aankijken tegen hun leefomgeving en eventuele gezondheidsrisico's. Hoofdstuk 4 gaat in op het kennisniveau ten aanzien van PFAS, eventuele maatregelen die men zou willen en wie daarvoor verantwoordelijk zou zijn. De vragenlijst is opgenomen als bijlage.

³ Regio Dordrecht: de gemeenten Alblasterdam, Dordrecht, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht, Molenlanden en Gorinchem.

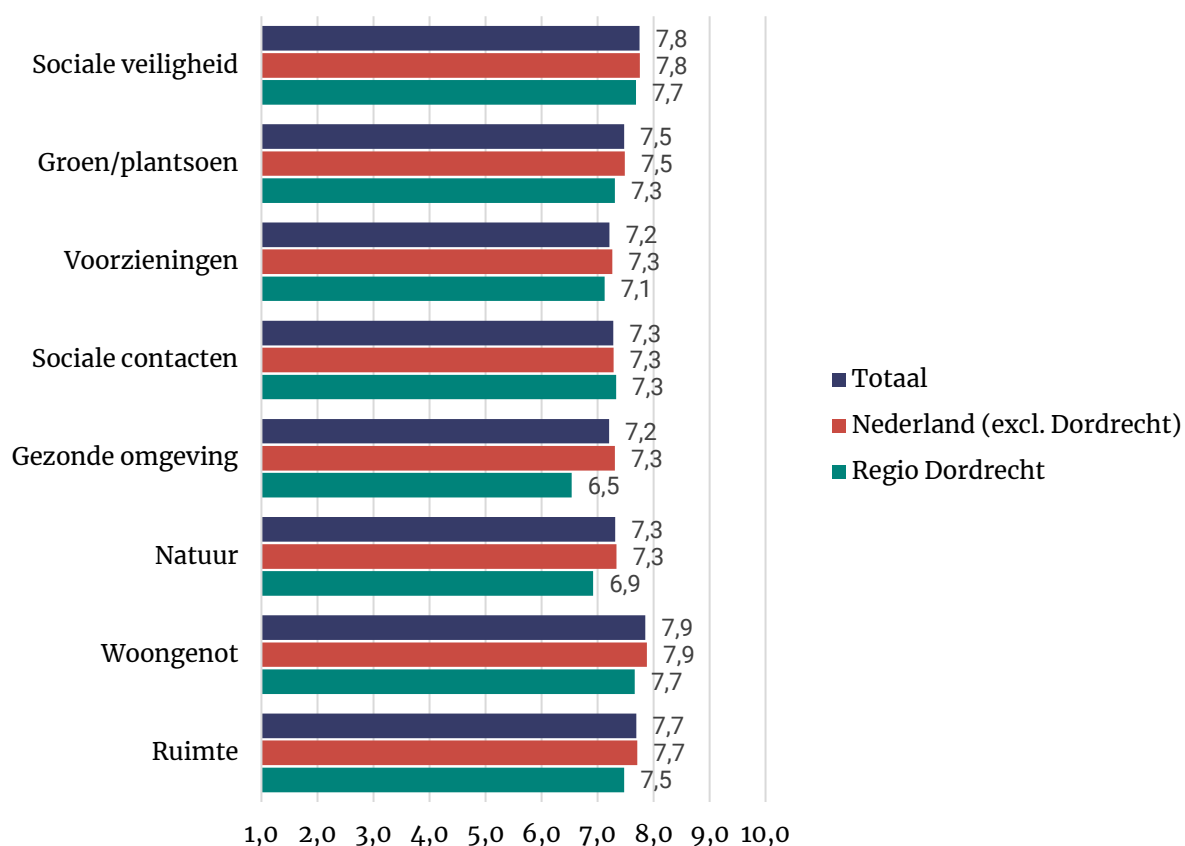
⁴ Het onderzoek kent een betrouwbaarheid van 95 procent en een foutenmarge van 2 procent.

3 Leefomgeving en gezondheidsrisico's

3.1 Rapportcijfers aspecten leefomgeving

Om vervuiling door PFAS in breder perspectief te beschouwen hebben we respondenten eerst gevraagd om een rapportcijfer te geven voor verschillende aspecten van hun leefomgeving. Alle aspecten worden ruim voldoende beoordeeld, waarbij respondenten het meest tevreden zijn over het aspect woongenot (gemiddeld 7,9) en het minst tevreden zijn over voorzieningen en gezonde leefomgeving (beide 7,2). In West-Nederland⁵ zijn de rapportcijfers voor gezonde leefomgeving (6,9) en natuur (7,0) lager dan in de andere regio's. Opvallend zijn de lagere rapportcijfers voor natuur (6,9) en gezonde leefomgeving in de regio Dordrecht (6,5).

Figuur 3.1 - Kunt u een rapportcijfer geven over een aantal zaken in uw leefomgeving? (1=zeer slecht – 10=zeer goed, n=2.149)

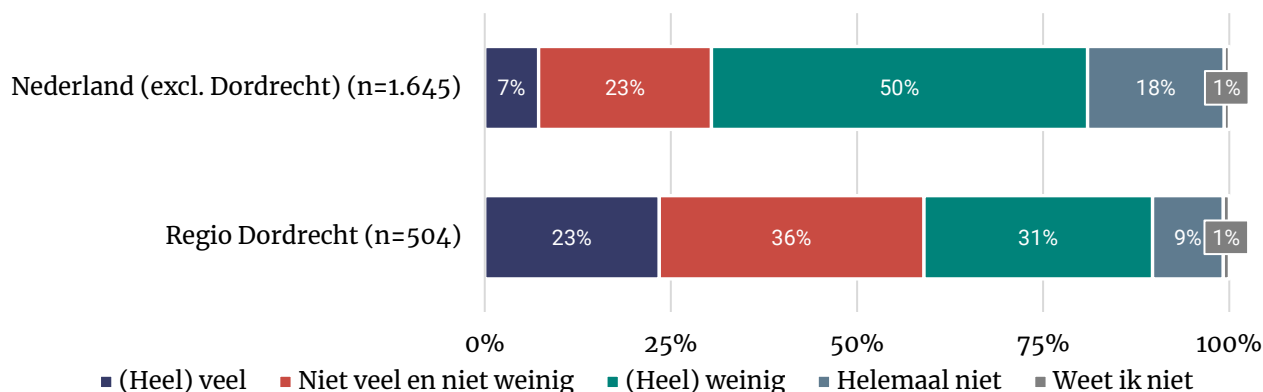

⁵ West-Nederland: Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht

3.2 Zorgen over gezondheidsrisico's

Er zijn verschillen in de mate waarin mensen zich zorgen maken over gezondheidsrisico's. In de regio West-Nederland⁶ en Zuid-Nederland⁷ zijn meer zorgen dan in Noord- en Oost-Nederland⁹. Kijken we specifiek naar de regio Dordrecht, dan zien we dat daar meer zorgen zijn dan in de rest van Nederland. In de regio Dordrecht maakt een kwart (23%) zich veel zorgen over gezondheidsrisico's terwijl dit in Nederland 7 procent is. Zeven op de tien Nederlanders (68%) maken zich geen of weinig zorgen over mogelijke gezondheidsrisico's in hun leefomgeving. In de regio Dordrecht is dit aandeel met 40 procent aanzienlijk kleiner.

Figuur 3.2 - In hoeverre maakt u zich zorgen over mogelijke gezondheidsrisico's in uw leefomgeving?

Respondenten die zich zorgen maken benoemen een breed scala aan aspecten. De aanwezigheid van industrie is een belangrijke zorg, waarbij respondenten onder andere Chemours en Tata Steel noemen. Men maakt zich vooral zorgen over de uitstoot van schadelijke stoffen, zoals PFAS, en de mogelijke gevolgen daarvan voor de gezondheid. Daarnaast wordt verkeer, en vooral de uitstoot van fijnstof door auto's en vliegtuigen veelvuldig genoemd als bron van zorg (zie ook de woordwolk). Ook de invloed van landbouw, bijvoorbeeld door het gebruik van pesticiden, wordt genoemd. Tot slot komen zorgen over geluidsoverlast, stress en afname van groenvoorziening terug in de antwoorden.

⁶ West-Nederland: Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht

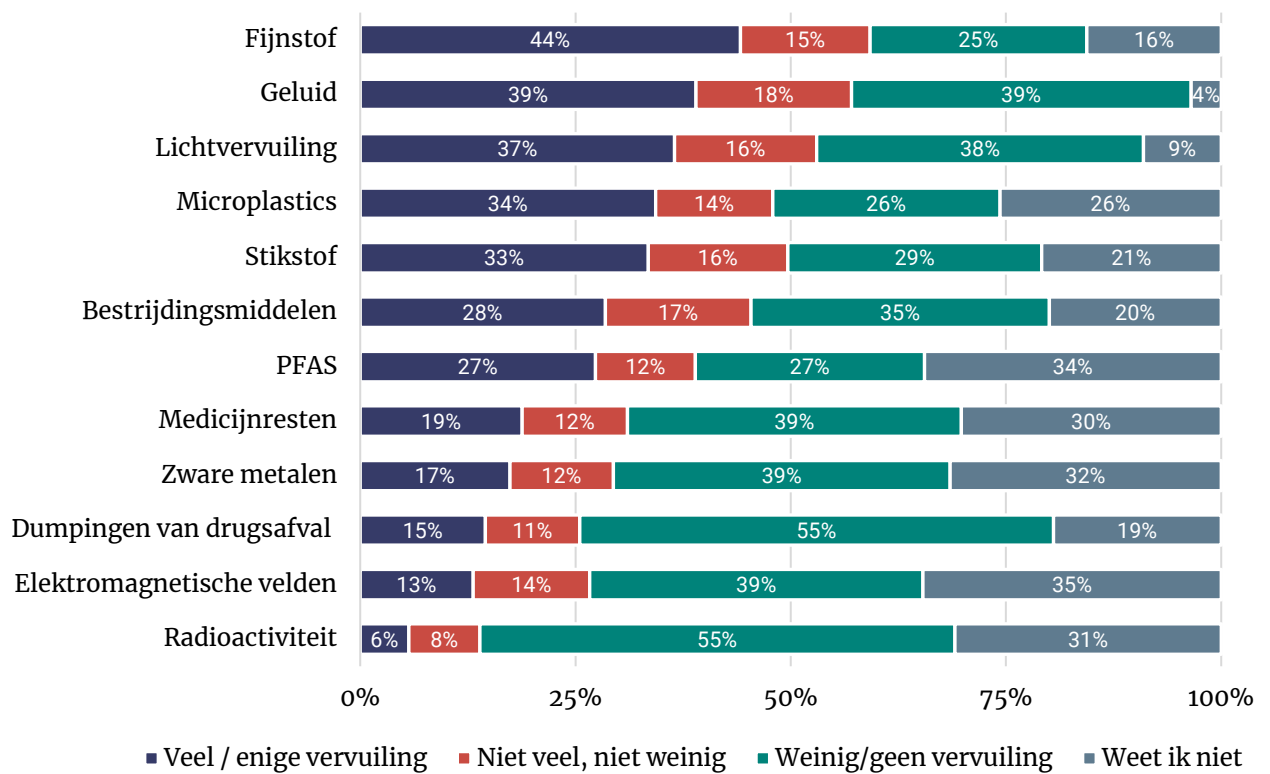
⁷ Zuid-Nederland: Noord-Brabant, Limburg, Zeeland

⁸ Noord-Nederland: Friesland, Groningen, Drenthe

⁹ Oost-Nederland: Overijssel, Gelderland, Flevoland

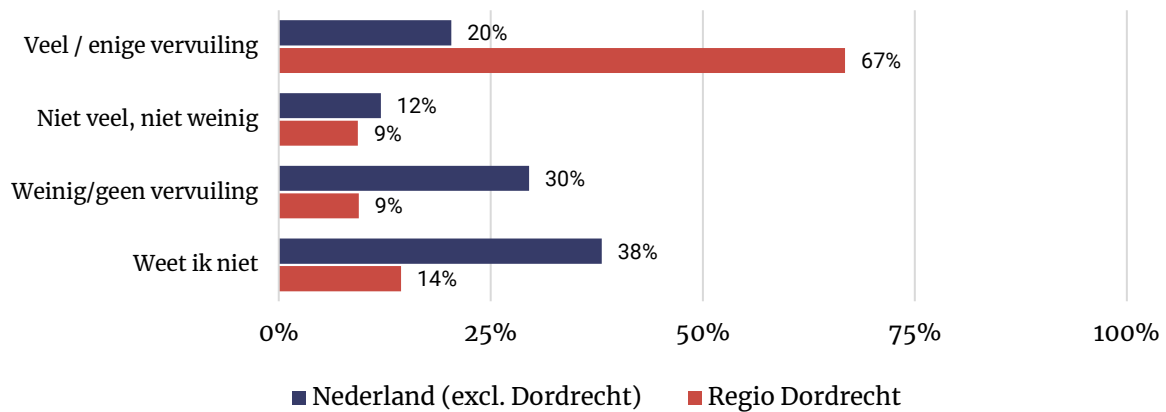
Als reactie op een lijst met verschillende soorten vervuilingen schatten Nederlanders in dat fijnstof voor de meeste vervuiling zorgt (44%). Geluid (39%) en lichtvervuiling (37%) volgen daarna. Dumping van drugsafval wordt door meer dan de helft (55%) niet of nauwelijks als bron van vervuiling ingeschat, dit geldt ook voor vervuiling door radioactiviteit, al antwoordt hierbij ook 31 procent dat men het niet weet. Met mogelijke vervuiling door elektromagnetische velden is men het minst bekend, 35 procent weet niet in hoeverre dit aspect voor vervuiling zorgt. Voor alle voorgelegde soorten vervuiling, behalve drugsafval en bestrijdingsmiddelen, schatten inwoners van West-Nederland de mate van vervuiling groter in dan de rest van Nederland.

Figuur 3.3 - In hoeverre denkt u dat er in uw leefomgeving sprake is van vervuiling door ...? (Getoond: Nederland totaal, n=2.149)

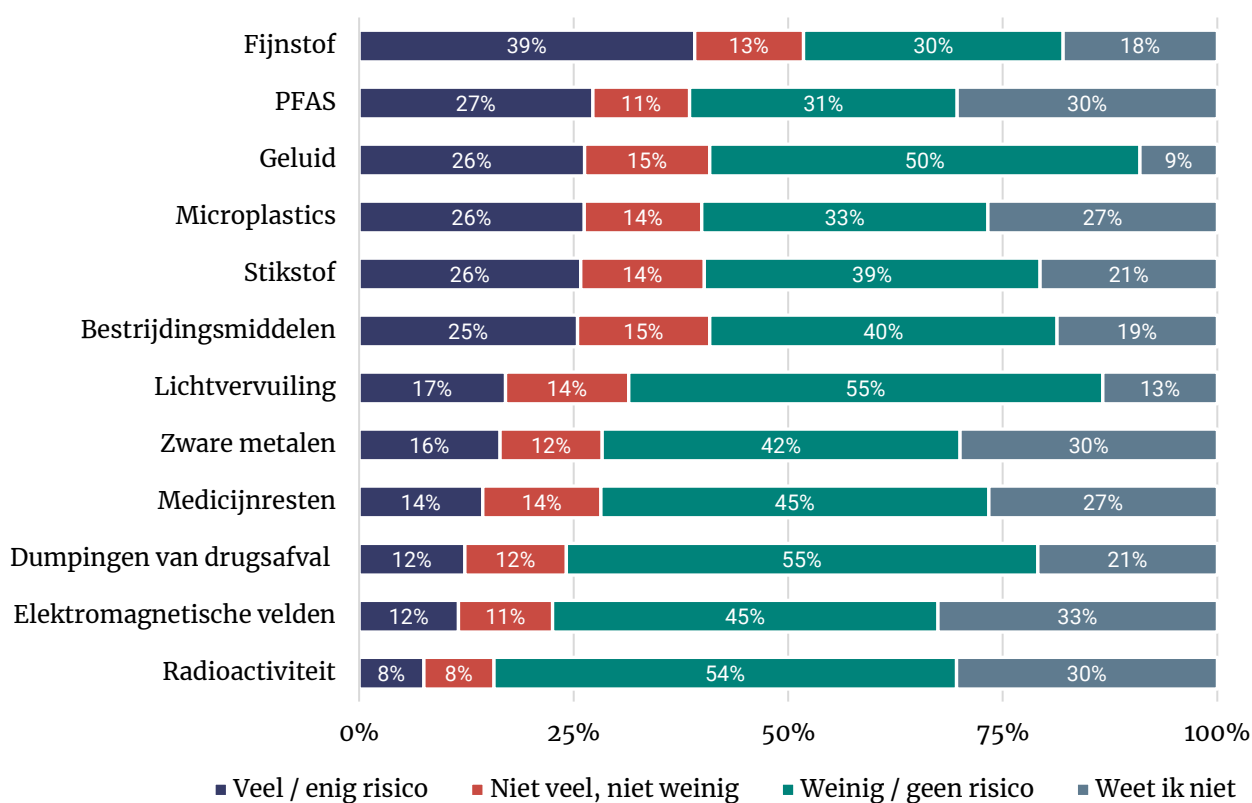
Kijken we specifiek naar de geschatte mate van vervuiling door PFAS, dan zijn er grote verschillen tussen de regio Dordrecht en de rest van Nederland (exclusief Dordrecht) zichtbaar. Twee derde van de inwoners van de regio Dordrecht denkt dat er veel of enige vervuiling door PFAS is, terwijl dit in de rest van Nederland een vijfde is. Dit betekent dat waar PFAS in Nederland op plek 7 staat (figuur 3.3), het in de regio Dordrecht als grootste bron van vervuiling gezien wordt. Drie op de tien Nederlanders denken dat er weinig of geen vervuiling door PFAS in hun leefomgeving is, terwijl dit in de regio Dordrecht een op tien is. Bijna vier op de tien Nederlanders (38%) zeggen niet te weten niet in hoeverre er sprake is van vervuiling door PFAS, in de regio Dordrecht is dit 14 procent.

Figuur 3.4 - In hoeverre denkt u dat er in uw leefomgeving sprake is van vervuiling door PFAS? Uitgesplitst naar de regio Dordrecht en overig Nederland (exclusief Dordrecht)

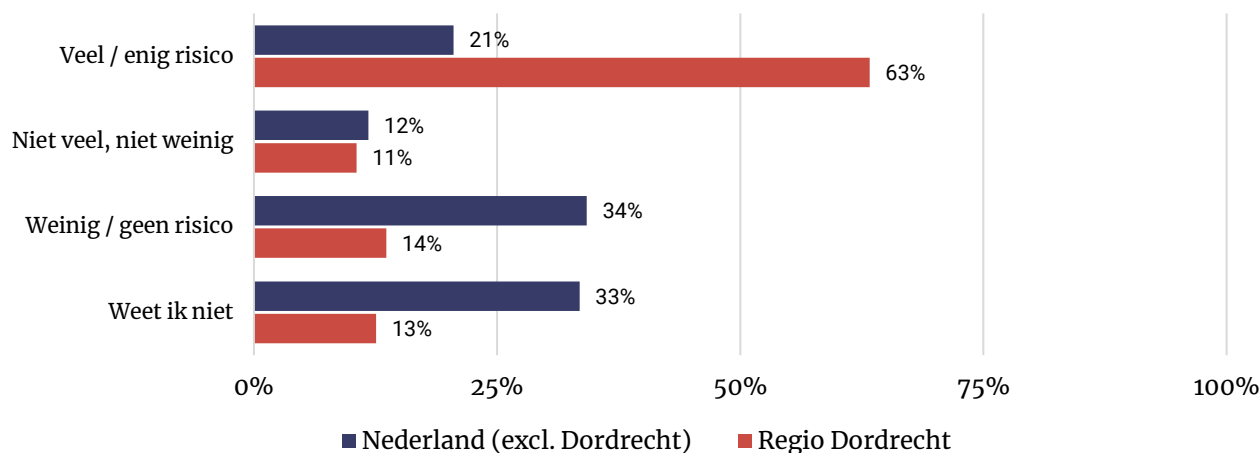
Volgens vier op de tien (39%) Nederlanders vormt fijnstof het grootste risico voor de gezondheid in hun leefomgeving. Daarna volgt PFAS (27%), terwijl de mate van vervuiling hiervan relatief lager werd ingeschat (Figuur 3.4). Geluid, microplastics, stikstof en bestrijdingsmiddelen worden in vergelijkbare percentages als gezondheidsrisico ingeschat. Er zijn wel verschillen in de mate waarin men zegt dit niet te weten; de risico's van PFAS (30%) en microplastics (27%) zijn relatief vaak onbekend. Lichtvervuiling, dumpingen van drugsafval en radioactiviteit vormen volgens meer dan de helft weinig of geen risico voor de gezondheid. In de regio West-Nederland (Noord- en Zuid-Holland en Utrecht) worden alle vormen van vervuiling behalve dumpingen van drugsafval, vaker als gezondheidsrisico beoordeeld dan elders. In de regio zuid (Noord-Brabant, Limburg, Zeeland) worden dumpingen van drugsafval vaker als risico voor de gezondheid ingeschat dan in de rest van Nederland.

Figuur 3.5 - In hoeverre denkt u dat er in uw leefomgeving sprake is van gezondheidsrisico's door? (Getoond: Nederland totaal, n=2.149)

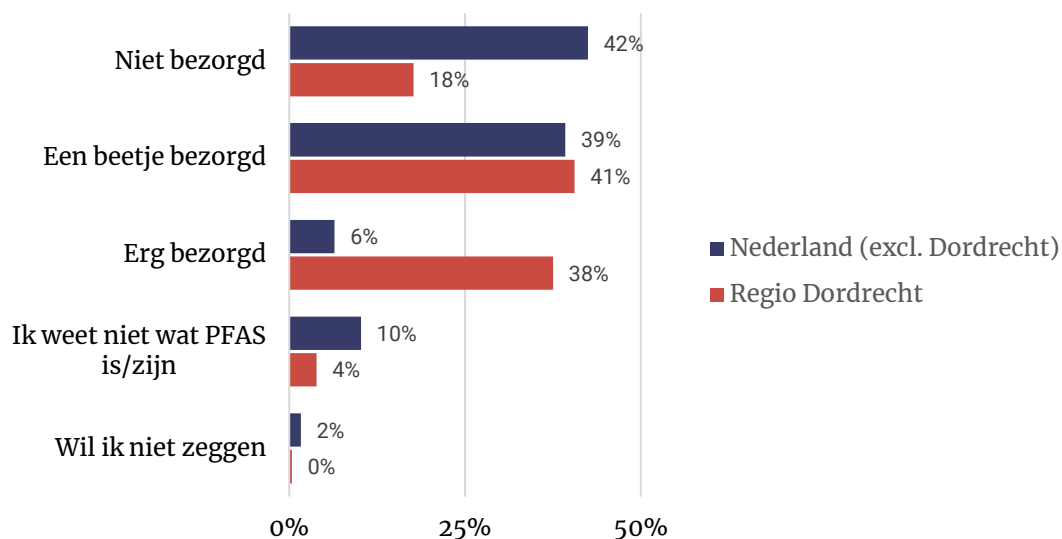
Net zoals bij vervuiling zijn er grote verschillen tussen de regio Dordrecht en de rest van Nederland wat betreft de mate waarin men denkt dat er sprake is van gezondheidsrisico's door PFAS. Twee derde van de inwoners van de regio Dordrecht denkt dat er veel of enig gezondheidsrisico door PFAS is, in de rest van Nederland is dit een vijfde. Een derde van de Nederlanders denkt dat er weinig of geen gezondheidsrisico door PFAS in hun leefomgeving is, in de regio Dordrecht is dit 14 procent. Een derde van de Nederlanders weet niet in hoeverre er sprake is van gezondheidsrisico's door PFAS, in de regio Dordrecht is dit 13 procent.

Figuur 3.6 - In hoeverre denkt u dat er in uw leefomgeving sprake is van gezondheidsrisico's door PFAS? Uitsplitst naar regio Dordrecht en overig Nederland.

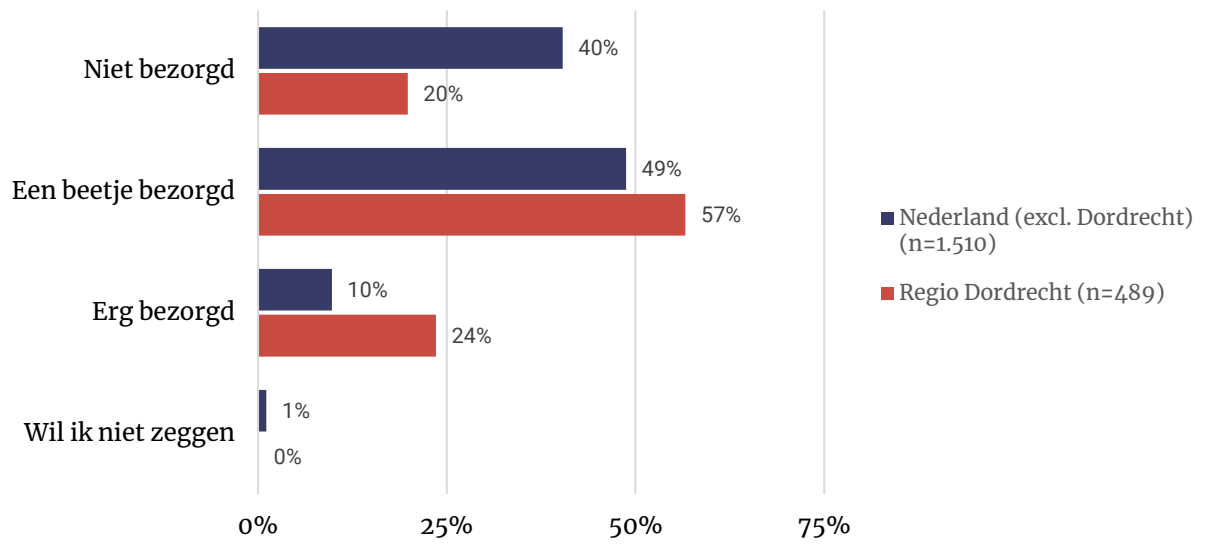
Vier op de tien (38%) inwoners van de regio Dordrecht zijn erg bezorgd over de aanwezigheid van PFAS in de hun leefomgeving, in de rest van Nederland is dit aandeel 6 procent.

Figuur 3.7 - Hoe bezorgd bent u over de aanwezigheid van PFAS in uw leefomgeving?

Twee op de vijf (40%) Nederlanders zijn niet bezorgd over de invloed van PFAS op de gezondheid, de helft is een beetje bezorgd en 10 procent is erg bezorgd. In de regio Dordrecht maakt een kwart (24%) van de inwoners zich erge zorgen over de invloed van PFAS op hun gezondheid. Het aandeel dat zich geen zorgen maakt is met 20 procent significant kleiner dan in de rest van Nederland.

Figuur 3.8 - Hoe bezorgd bent u over de invloed van PFAS op uw gezondheid? (gevraagd indien men wist wat PFAS zijn)

Vervolgens is een korte toelichting voorgelegd:

“PFAS worden in verschillende producten gebruikt, bijvoorbeeld voor hun smerende werking en water- en vuilafstotende eigenschappen. Het RIVM geeft op de website www.rivm.nl/pfas uitleg over PFAS: Per- en polyfluoralkylstoffen (PFAS) zijn chemische stoffen die door de mens zijn gemaakt. Zij komen van nature niet in het milieu voor. Voorbeelden van PFAS zijn GenX, PFOA en PFOS. PFAS kunnen een negatief effect hebben op milieu en gezondheid.”

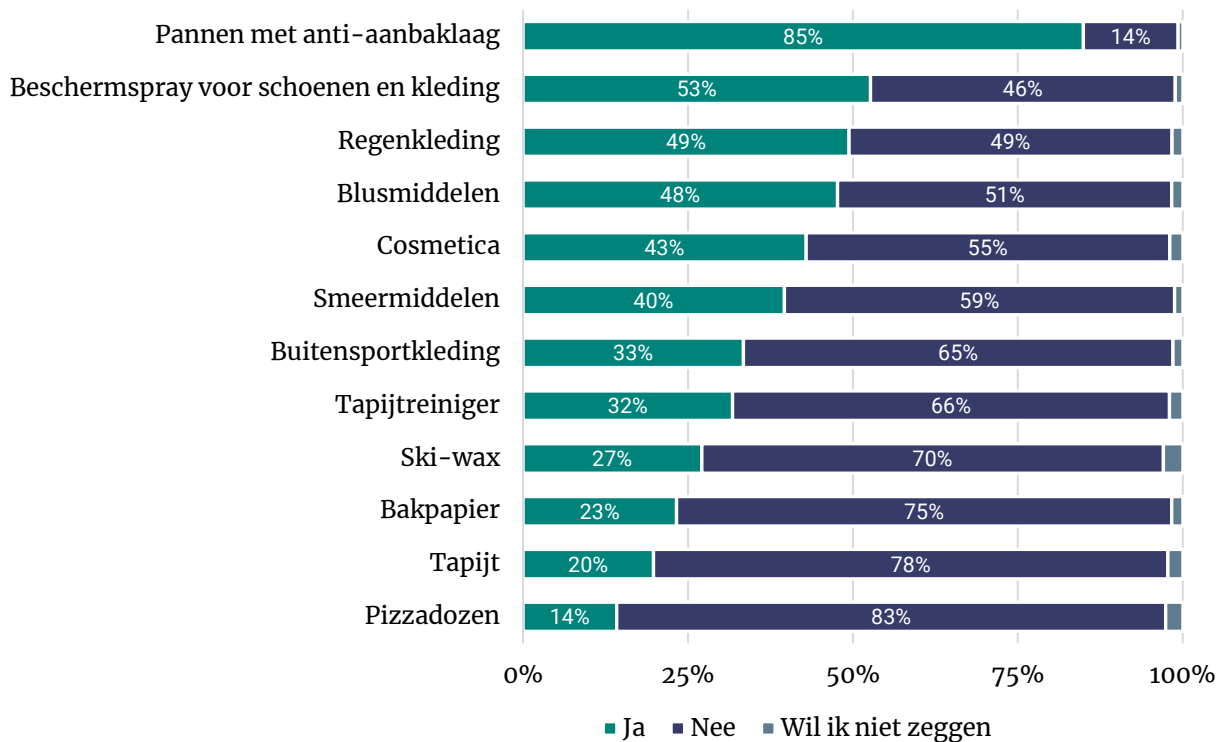
Na deze toelichting is gevraagd hoe men het eigen kennisniveau ten aanzien van PFAS, voordat men de vragenlijst ontving, zou beoordelen. Drie op de vijf Nederlanders hebben wel eens van PFAS gehoord en weten daarbij ongeveer wat het is. Er is hierbij geen verschil tussen de regio Dordrecht en de rest van Nederland. Wel zijn inwoners uit de regio Dordrecht vaker dan andere Nederlanders (zeer) goed op de hoogte van wat PFAS zijn (25%).

Figuur 4.1 - Hoe zou u uw huidige kennis over PFAS beoordelen?

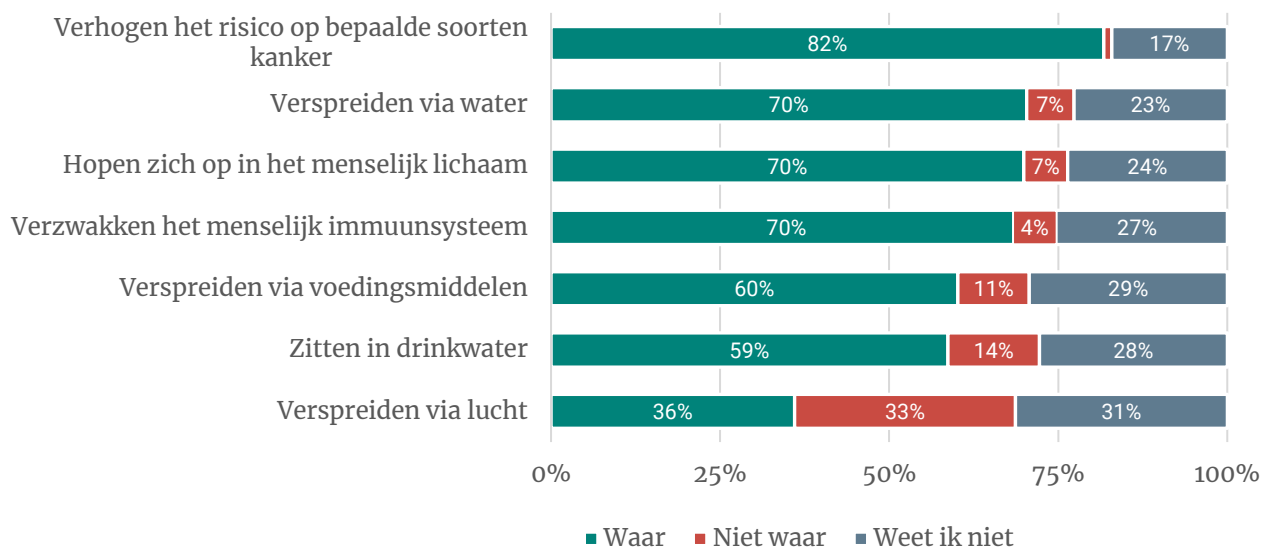
PFAS kunnen vanwege hun eigenschappen in verschillende soorten producten worden gebruikt. De meest bekende toepassing in producten is de antiaanbaklaag van pannen; 85 procent van de Nederlanders was ervan op de hoogte dat hier PFAS in kunnen voorkomen. Van beschermingspray voor schoenen, regenkleding en blusmiddelen is het bij de helft bekend dat er PFAS in kunnen voorkomen. In pizzadozen is de toepassing van PFAS het minst bekend.

Figuur 4.2 - Was u ervan op de hoogte dat PFAS kunnen voorkomen in onderstaande producten?

PFAS hebben tal van kenmerken, de eigenschappen genoemd in Figuur 4.3 zijn allen waar. Een meerderheid van de Nederlanders weet dit. Dat PFAS het risico op sommige soorten kanker kunnen verhogen is bij ruim acht op de tien bekend (82%). Alleen dat PFAS kunnen verspreiden via de lucht is relatief onbekend. Een op de drie denkt dat dit waar is, maar een even groot aandeel denkt dat het niet waar is of weet het niet.

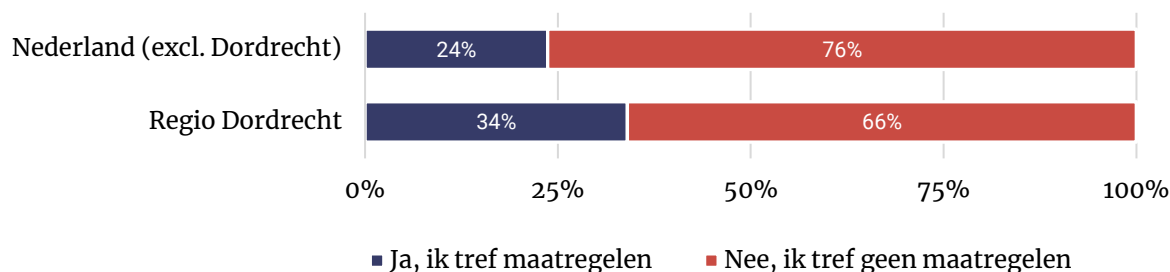
Figuur 4.3 - Welke kenmerken van PFAS zijn volgens u waar en welke niet?

4.2 Persoonlijke maatregelen ten aanzien van PFAS

Een kwart (24%) van de Nederlanders treft maatregelen waarvan van men denkt dat deze de blootstelling aan PFAS verminderen. Onder inwoners van de regio Dordrecht is dit een op de drie (34%).

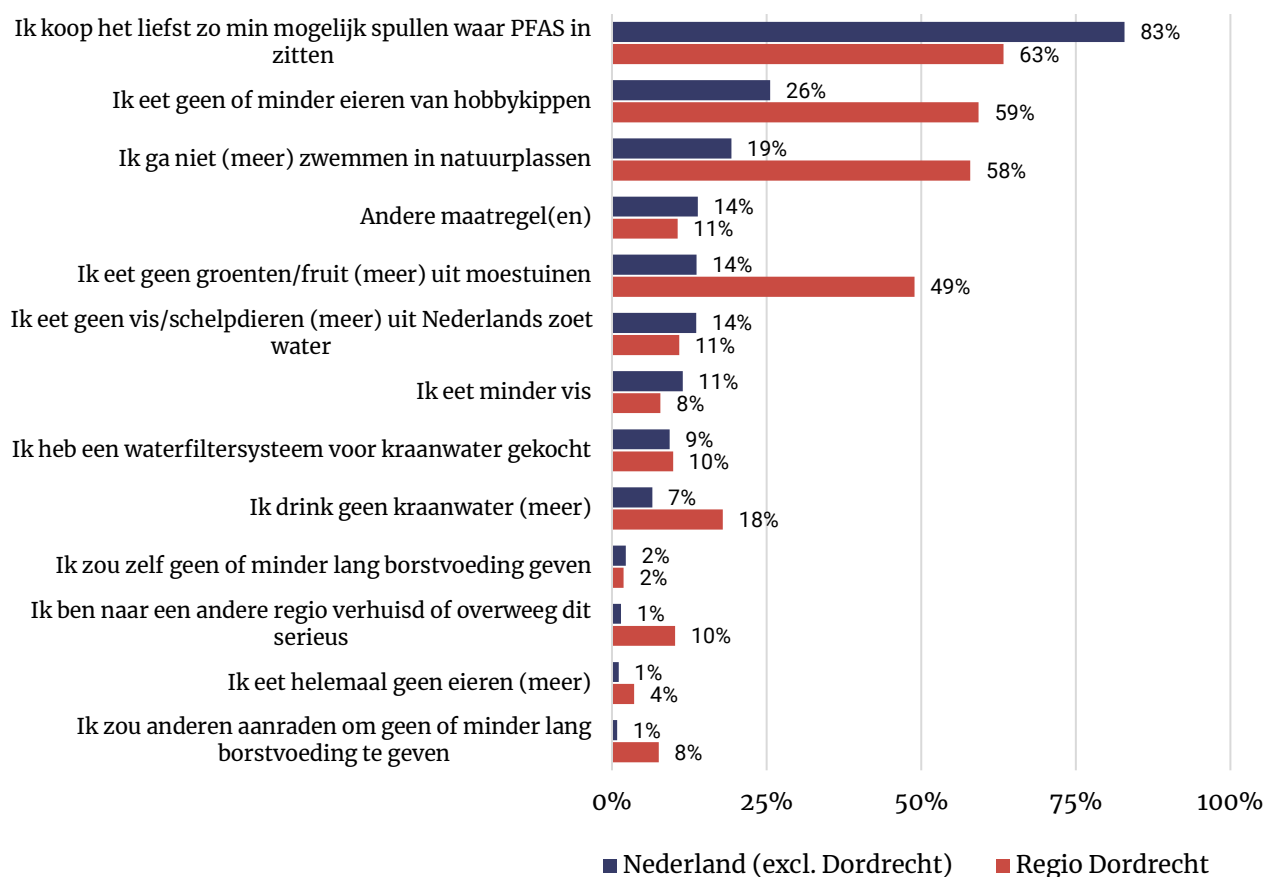
Figuur 4.4 - Treft u maatregelen die volgens u de blootstelling aan PFAS verminderen?

De meest getroffen maatregel om blootstelling aan PFAS te verminderen is het minder aanschaffen van spullen waar PFAS in zitten. In de regio Dordrecht doen ruim zes op de tien dit (63%), in Nederland zijn dit acht op de tien (83%). Het is daarmee de enige maatregel die door Nederlanders vaker getroffen wordt dan in de regio Dordrecht. De regio Dordrecht treft vaker en meer verschillende maatregelen; zes op de tien (59%) eten geen of minder eieren van hobbykippen en volgen daarmee het advies van de overheid¹⁰. Ook gaat men vaker niet meer zwemmen in natuurplassen (58%) en eet men vaker geen groenten/fruit meer uit moestuinen (49%). Een op de vijf (18%) drinkt geen kraanwater meer. In de rest van Nederland is dit percentage 7 procent. Uit de gegeven open antwoorden (de antwoordcategorie 'anders, namelijk:') blijkt dat de meest genoemde andere maatregel het vervangen van pannen met antiaanbaklaag is. Bijvoorbeeld door pannen van andere materialen, zoals gietijzer of RVS.

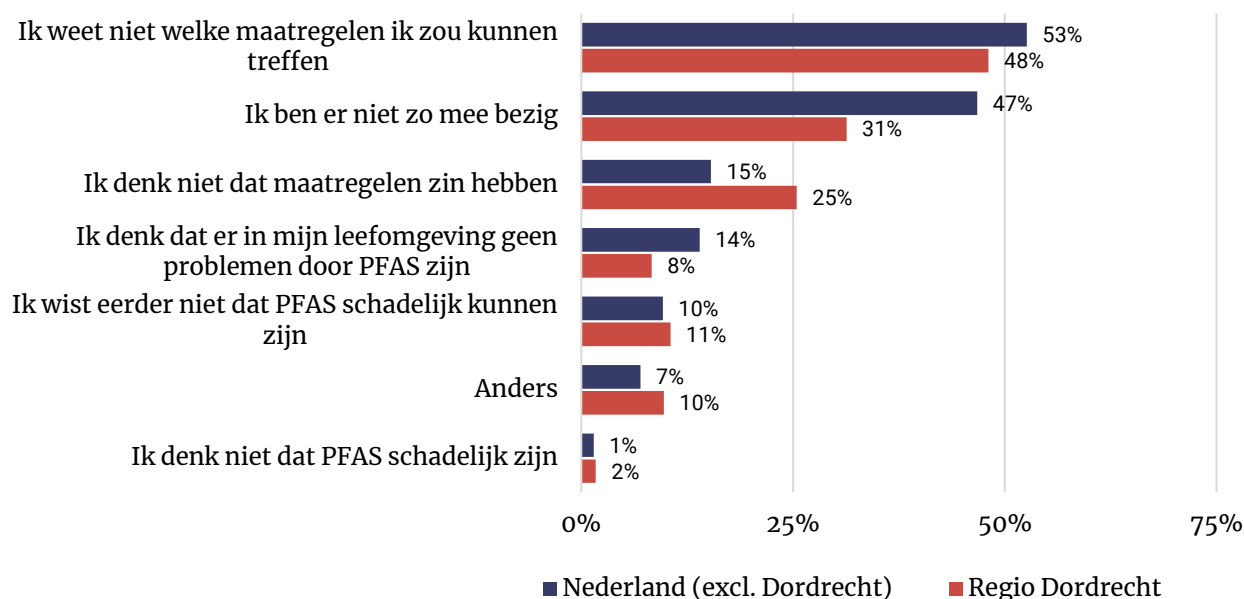
¹⁰ [Advies: wissel je hobbykipeieren af met eieren uit de supermarkt | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)

Figuur 4.5 - Welke maatregelen treft u om blootstelling aan PFAS te verminderen? (gesteld indien men wel maatregelen treft, n=589). (meerdere antwoorden mogelijk)

Indien men geen maatregelen treft, zegt de helft dat de reden hiervan is dat men niet weet welke maatregelen men zou kunnen treffen. Er is hierin geen verschil tussen de regio Dordrecht en de rest van Nederland. Bijna de helft van de Nederlanders geeft aan er niet zo mee bezig te zijn en daarom geen maatregelen te treffen, in de regio Dordrecht is dit aandeel kleiner (31%).

Figuur 4.6 - Waarom treft u geen maatregelen? (gesteld indien men geen maatregelen treft, n=1.560). (meerdere antwoorden mogelijk)

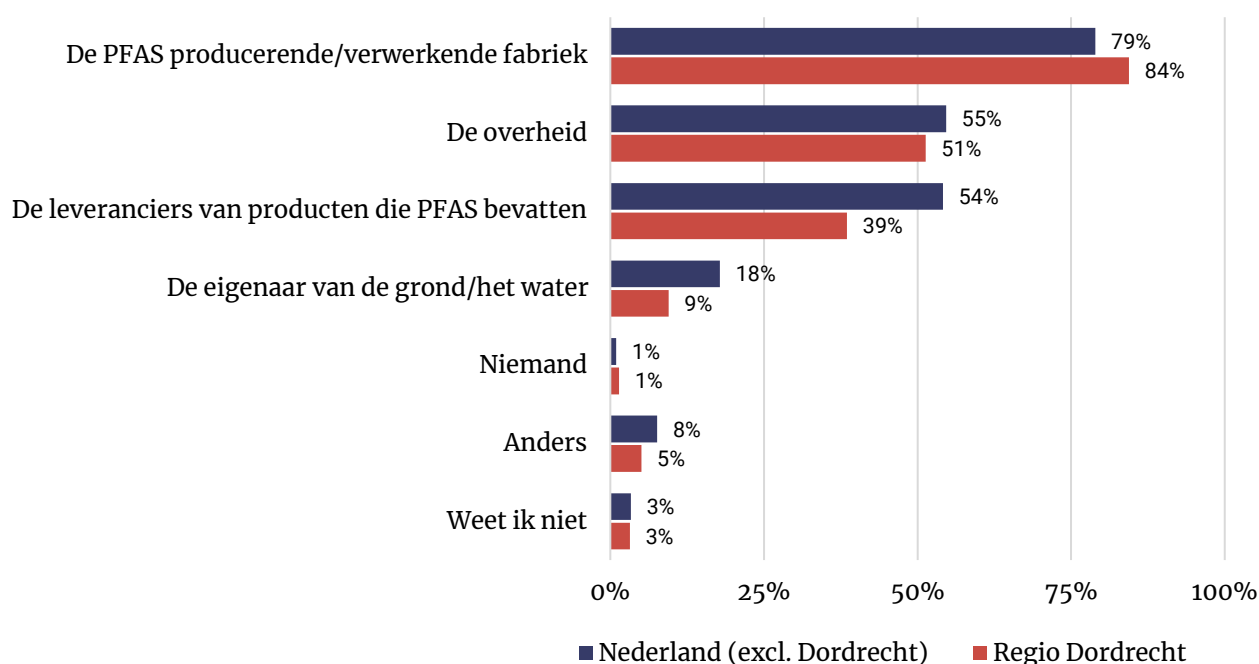
Uit de open antwoorden (antwoordcategorie ‘Anders:’, ingevuld door ruim een op de tien respondenten die geen maatregelen treft) komen verschillende redenen naar voren waarom zij geen maatregelen treffen tegen blootstelling aan PFAS. Een vaak genoemde overtuiging is dat PFAS zo wijdverspreid is dat het nemen van individuele maatregelen zinloos is. Respondenten geven aan dat het onmogelijk lijkt om er aan te ontkomen. Sommigen benadrukken dit met uitspraken zoals ‘er is geen beginnen aan’. Ook noemen respondenten een gebrek aan kennis over PFAS en de mogelijke maatregelen die men kan treffen. Sommige respondenten geven aan niet te weten wat PFAS zijn, waar het in zit en hoe zij zich ertegen kunnen beschermen. Een deel van de respondenten acht de risico’s van PFAS niet groot. Anderen geven aan te vertrouwen op de overheid en industrie om het probleem op te lossen. Ten slotte geven respondenten aan dat het treffen van maatregelen tegen PFAS een te grote aanpassing van hun levensstijl zou vergen. Zij wijzen op de kosten van PFAS-vrije producten, het gebrek aan alternatieven voor bepaalde producten en de moeite die het kost om PFAS te vermijden.

4.3 Verantwoordelijkheden met betrekking tot PFAS

Volgens acht op de tien Nederlanders is de PFAS producerende of verwerkende fabriek verantwoordelijk voor het opruimen van vervuiling. De helft vindt dit ook een taak van de overheid.

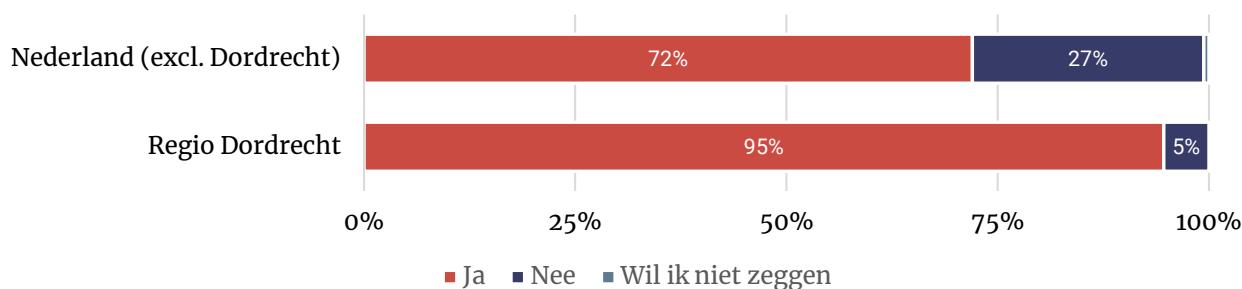
Een kleine groep ziet anderen als verantwoordelijk. De open antwoorden geven een divers beeld, maar laten zien dat er vooral sprake is van een gedeelde of gezamenlijke verantwoordelijkheid. Termen als "gezamenlijk", "iedereen", "met elkaar" en "samen" laten dit zien. Respondenten wijzen op de rol van producenten, de overheid en consumenten.

Figuur 4.7 - Wie is volgens u verantwoordelijk voor het opruimen van door PFAS verontreinigde bodem en water? (meerdere antwoorden mogelijk)

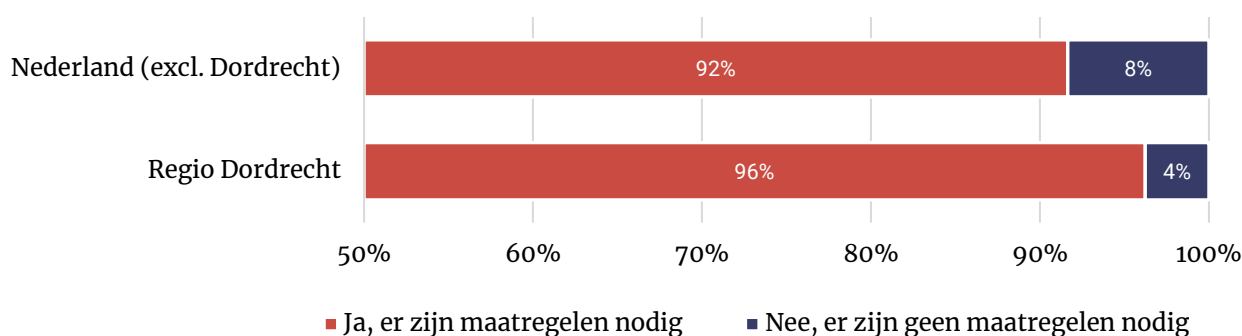
Zeven op de tien (72%) Nederlanders hebben wel eens van de fabriek Chemours in Dordrecht gehoord. In de regio Dordrecht waar de fabriek staat is dit aandeel 95 procent.

Figuur 4.8 - Chemours (voorheen DuPont) in Dordrecht is de enige PFAS-producerende fabriek in Nederland. Heeft u wel eens gehoord van deze fabriek?

Een grote meerderheid (negen op de tien Nederlanders) vindt dat er maatregelen nodig zijn om vervuiling door PFAS tegen te gaan.

Figuur 4.9 - Zijn er volgens u maatregelen nodig om vervuiling door PFAS tegen te gaan? (schaal begint bij 50% in verband met weergave)

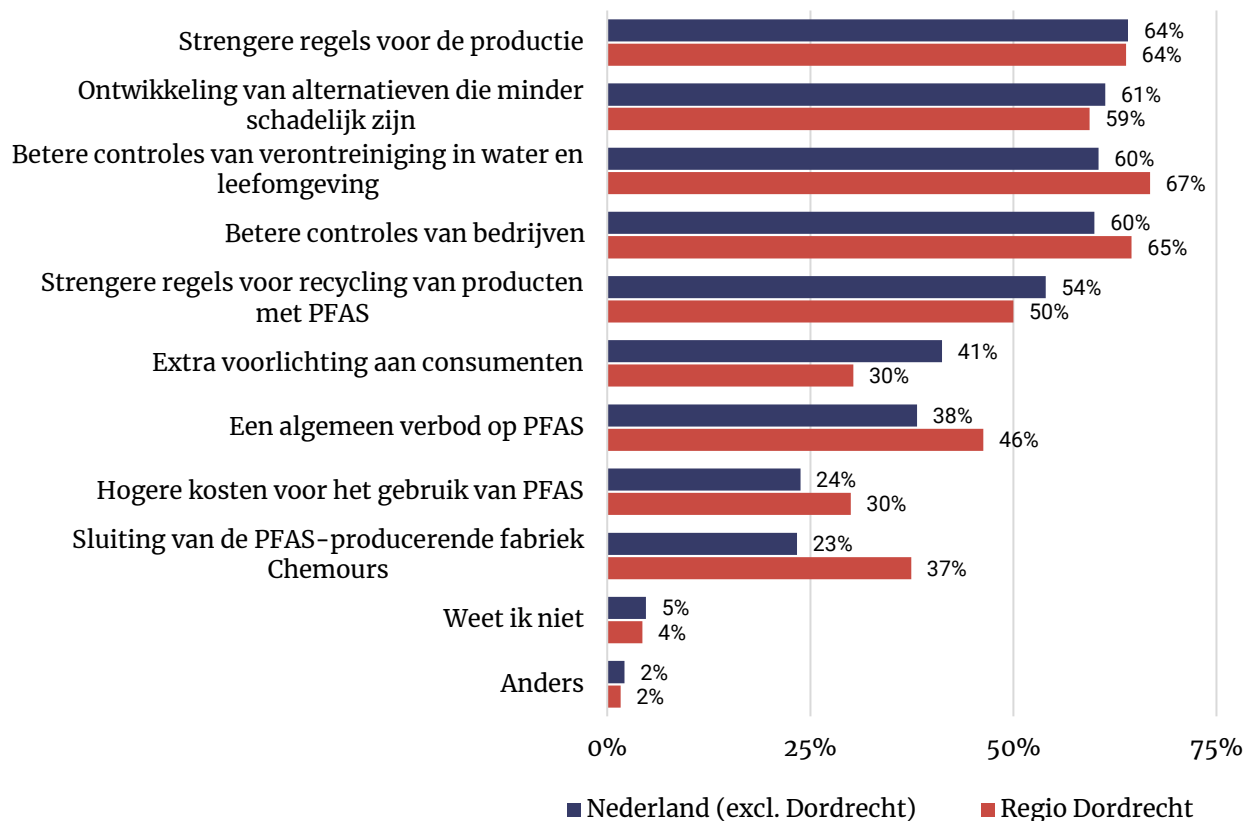

Ongeveer zes op de tien Nederlanders zijn voor maatregelen zoals strengere regels voor productie, ontwikkeling van alternatieven, betere controles van water en betere controles van bedrijven. Sluiting van Chemours wordt door een kwart (23%) van de Nederlanders genoemd en door bijna vier op de tien inwoners van de regio Dordrecht (37%). Voor Nederlanders (exclusief regio Dordrecht) is het daarmee de minst vaak gekozen optie. In de regio Dordrecht is men vaker voor deze maatregel, maar nog vaker is men voor een algemeen verbod op PFAS (46%). Vier op de tien Nederlanders (41%) pleit voor extra voorlichting. In de regio Dordrecht wordt deze optie minder vaak genoemd, vermoedelijk omdat men beter op de hoogte is. De maatregel om hogere kosten voor het gebruik van PFAS te rekenen kan op relatief weinig steun rekenen.

Aan respondenten die strengere regels voor de productie kozen als maatregel, is doorgevraagd naar wat men hiermee bedoelt. Een groot deel van de respondenten pleit voor een geheel verbod op de productie van PFAS. Zij benadrukken de schadelijkheid van deze stoffen en vinden dat er, waar mogelijk, alternatieven gebruikt moeten worden. Een andere groep respondenten focust op de noodzaak van strengere controle en handhaving van de huidige regelgeving. Zij pleiten voor hogere boetes, vaker onaangekondigde controles en sluiting van fabrieken bij overtreding.

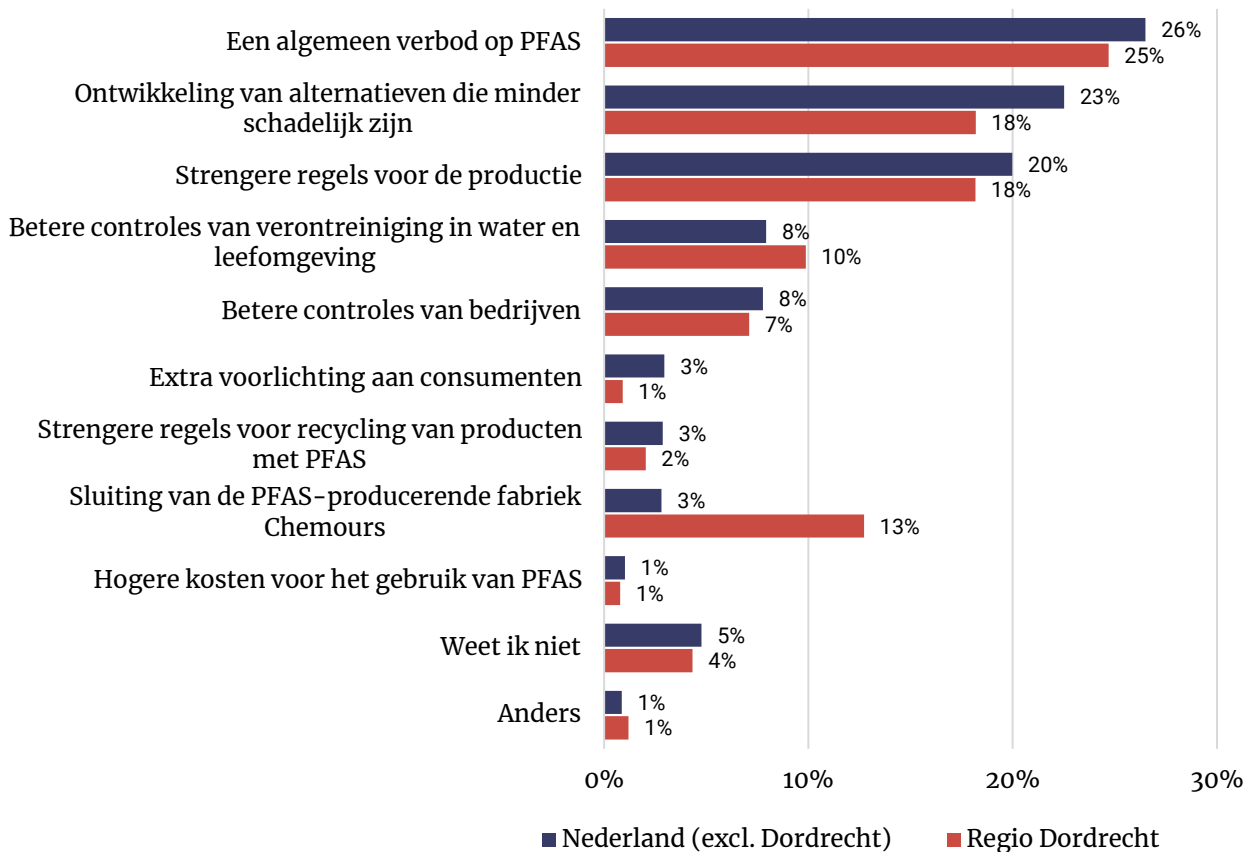
Daarnaast benadrukken respondenten het belang van het minimaliseren van de uitstoot en lozing van PFAS tijdens het productieproces. Zij noemen filtersystemen, gesloten productieprocessen en strengere regels voor afvalverwerking als mogelijke oplossingen. Tot slot legt een groep respondenten de verantwoordelijkheid voor het aanpakken van de PFAS-problematiek bij de producenten. Zij vinden dat producenten verantwoordelijk moeten zijn voor het opruimen van vervuiling, het ontwikkelen van alternatieven en het bieden van transparantie over het gebruik van PFAS in hun producten.

Figuur 4.10 - Welke maatregelen zijn er volgens u nodig om vervuiling door PFAS tegen te gaan? (meerdere antwoorden mogelijk)

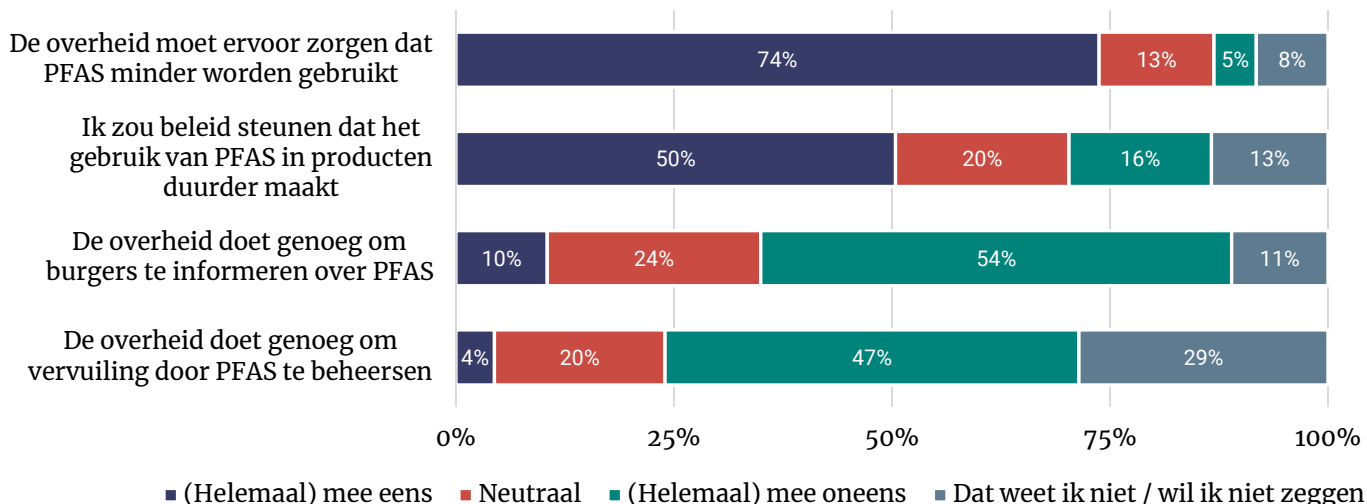
Een algemeen verbod op PFAS wordt door een kwart als belangrijkste maatregel aangemerkt. De ontwikkeling van alternatieven en strengere regels voor productie worden beiden door een vijfde als belangrijkste aangemerkt. In de regio Dordrecht wordt de sluiting van Chemours door 13 procent als belangrijkste maatregel gekozen, in Nederland is dat 3 procent.

Figuur 4.11 - Welke maatregel is volgens u de belangrijkste? (categorieën tellen op tot 100%)

Driekwart (74%) vindt dat de overheid ervoor moet zorgen dat PFAS minder worden gebruikt. De helft zou beleid steunen dat het gebruik van PFAS in producten duurder maakt. Een meerderheid van 54 procent vindt dat de overheid niet genoeg doet om burgers te informeren over PFAS. Bijna de helft (47%) vindt dat de overheid niet genoeg doet om vervuiling door PFAS te beheersen, drie op de tien (29%) weten dit niet.

Figuur 4.12 - In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

De afsluitende open vraag in dit onderzoek was: **Heeft u nog aanvullende opmerkingen over gezondheidsrisico's in uw leefomgeving of PFAS die u wilt delen? (n=240)**

Uit de antwoorden op de open vraag blijkt een duidelijke vraag naar meer informatie, transparantie en actie met betrekking tot PFAS. Respondenten uiten hun bezorgdheid over de aanwezigheid van PFAS in hun leefomgeving. Velen maken zich zorgen over de mogelijke gezondheidseffecten van blootstelling aan PFAS. Een terugkerend thema in de antwoorden is het gebrek aan informatie en de roep om duidelijkheid over de risico's van PFAS. Respondenten geven aan behoefte te hebben aan betrouwbare informatie over de bronnen van PFAS, de producten waarin het wordt gebruikt en de manieren waarop blootstelling kan worden geminimaliseerd. Er is ook een roep om meer onderzoek naar de langetermijneffecten van PFAS op de gezondheid. Een deel van de respondenten uit hun frustratie over wat zij zien als een gebrek aan actie van de overheid en de industrie. Zij vinden dat de overheid strengere maatregelen moet nemen om de productie en het gebruik van PFAS te reguleren en te beperken. Er is ook kritiek op bedrijven die PFAS produceren en gebruiken, waarbij sommigen oproepen tot een verbod op deze stoffen.

Bijlage: Vragenlijst

Inleiding

Welkom bij deze vragenlijst. We willen u een aantal vragen stellen over uw leefomgeving. Dus het gebied waarin u woont, werkt en uw vrijetijd besteedt. Het invullen van de vragenlijst duurt ongeveer 7 minuten. Alvast hartelijk dank voor uw deelname.

Algemeen

V0. Kunt u een rapportcijfer geven over een aantal zaken in uw leefomgeving?

Graag aangeven met een rapportcijfer van 1 (zeer slecht) tot en met 10 (zeer goed).

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Weet niet/ Niet van toepassing
Sociale veiligheid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Groen/plantsoen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Voorzieningen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sociale contacten	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gezonde omgeving	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Natuur	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Woongenot	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ruimte	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

V1. In hoeverre maakt u zich zorgen over mogelijke gezondheidsrisico's in uw leefomgeving?

- Heel veel
- Veel
- Niet veel en niet weinig
- Weinig **ga door naar vraag v3**
- Heel weinig **ga door naar vraag v3**
- Helemaal niet **ga door naar vraag v3**
- Weet niet **ga door naar vraag v3**

V2. Welke zorgen heeft u over mogelijke gezondheidsrisico's in uw leefomgeving?

U kunt maximaal drie antwoorden geven

Drie open antwoordvakken

- Weet ik niet

Risicoperceptie

<Terug-knop verbergen>

V3. In hoeverre denkt u dat er in uw leefomgeving sprake is van vervuiling door?

<random>

- PFAS (i) (bijvoorbeeld in moestuinen en de natuur)
 - Microplastics (i) (bijvoorbeeld in drinkwater)
 - Stikstof (i) (bijvoorbeeld uitstoot door industrie en landbouw)
 - Medicijnresten (i) (bijvoorbeeld in drinkwater)
 - Fijnstof (i) (bijvoorbeeld uitstoot van auto's, vliegtuigen)
 - Zware metalen (i) (bijvoorbeeld in drinkwater)
 - Bestrijdingsmiddelen (i) (bijvoorbeeld door gebruik in landbouw)
 - Lichtvervuiling (i) (bijvoorbeeld door glastuinbouw)
 - Geluid (i) (bijvoorbeeld door snelwegen, industrie)
 - Radioactiviteit (i) (bijvoorbeeld in bouwmaterialen en apparaten)
 - Elektromagnetische velden (i) (bijvoorbeeld bij hoogspanningsmasten)
 - Dumpingen van drugsafval (i) (bijvoorbeeld in bodem of water)
- Veel vervuiling
 - Enige vervuiling
 - Niet veel, niet weinig
 - Weinig vervuiling
 - Geen vervuiling
 - Weet ik niet

V4. In hoeverre denkt u dat er in uw leefomgeving sprake is van gezondheidsrisico's door?

<random>

- PFAS (i) (bijvoorbeeld in moestuinen en de natuur)
 - Microplastics (i) (bijvoorbeeld in drinkwater)
 - Stikstof (i) (bijvoorbeeld uitstoot door industrie en landbouw)
 - Medicijnresten (i) (bijvoorbeeld in drinkwater)
 - Fijnstof (i) (bijvoorbeeld uitstoot van auto's, vliegtuigen)
 - Zware metalen (i) (bijvoorbeeld in drinkwater)
 - Bestrijdingsmiddelen (i) (bijvoorbeeld door gebruik in landbouw)
 - Lichtvervuiling (i) (bijvoorbeeld door glastuinbouw)
 - Geluid (i) (bijvoorbeeld door snelwegen, industrie)
 - Radioactiviteit (i) (bijvoorbeeld in bouwmaterialen en apparaten)
 - Elektromagnetische velden (i) (bijvoorbeeld bij hoogspanningsmasten)
 - Dumpingen van drugsafval (i) (bijvoorbeeld in bodem of water)
- Veel risico
 - Enig risico
 - Niet veel, niet weinig
 - Weinig risico
 - Geen risico
 - Weet ik niet

V5. Hoe bezorgd bent u over de aanwezigheid van PFAS in uw leefomgeving?

-Niet bezorgd

- Een beetje bezorgd
- Erg bezorgd
- Wil ik niet zeggen
- Ik weet niet wat PFAS is/zijn <naar V8>

V6. Hoe bezorgd bent u over de invloed van PFAS op uw gezondheid?

- Niet bezorgd
- Een beetje bezorgd
- Erg bezorgd
- Wil ik niet zeggen

Kennis

<Terug-knop herstellen>

V7. Kunt u in uw eigen woorden vertellen wat u denkt dat PFAS is of zijn?

<open invulveld>

+ Weet ik niet

<Terug-knop verbergen>

PFAS worden in verschillende producten gebruikt, bijvoorbeeld voor hun smerende werking en water- en vuilafstotende eigenschappen. Het RIVM geeft op de website www.rivm.nl/pfas uitleg over PFAS: Per- en polyfluoralkylstoffen (PFAS) zijn chemische stoffen die door de mens zijn gemaakt. Zij komen van nature niet in het milieu voor. Voorbeelden van PFAS zijn GenX, PFOA en PFOS. PFAS kunnen een negatief effect hebben op milieu en gezondheid.

V8. Hoe zou u uw huidige kennis over PFAS beoordelen?

(We bedoelen: voordat u deze vragenlijst kreeg)

- Ik had er nog nooit van gehoord
- Ik had ervan gehoord, maar ik weet niet wat het is
- Ik had ervan gehoord en weet ongeveer wat het is
- Ik ben goed op de hoogte
- Ik ben zeer goed op de hoogte
- Weet niet / wil niet zeggen
- <Terug-knop herstellen>

Hieronder staan voorbeelden van producten waarin PFAS kunnen voorkomen.

V9 Was u ervan op de hoogte dat PFAS kunnen voorkomen in onderstaande producten?

- Pannen met antiaanbaklaag
- Beschermspray voor schoenen en kleding
- Blusmiddelen
- Regenkleding
- Smeermiddelen (bijvoorbeeld voor de fietsketting)
- Bakpapier
- Buitensportkleding

- Cosmetica
 - Ski-wax
 - Tapijt
 - Tapijtreiniger
 - Pizzadozen
- Ja
 - Nee
 - Wil niet zeggen

V10. Welke kenmerken van PFAS zijn volgens u waar en welke niet?

- Verspreiden via lucht
 - Hopen zich op in het menselijk lichaam
 - Verzwakken het menselijk immuunsysteem
 - Verhogen het risico op bepaalde soorten kanker
 - Zitten in drinkwater
 - Verspreiden via water
 - Verspreiden via voedingsmiddelen
- Waar
 - Niet waar
 - Weet ik niet

Gedrag

V11 Treft u maatregelen die volgens u de blootstelling aan PFAS verminderen? (Denk aan eten, drinken, de aanschaf van producten of bijvoorbeeld recreatie)

- Ja, ik tref maatregelen
- Nee, ik tref geen maatregelen <ga door naar vraag 13 >

V12 Welke maatregelen treft u om blootstelling aan PFAS te verminderen?

Meerdere antwoorden mogelijk

- Ik drink geen kraanwater meer
 - Ik heb een waterfiltersysteem voor kraanwater gekocht
 - Ik ga niet (meer) zwemmen in natuurplassen
- Ik eet minder vis
 - Ik eet geen vis/schelpdieren (meer) uit Nederlands zoet water
 - Ik eet geen of minder eieren van hobbykippen
 - Ik eet helemaal geen eieren meer
 - Ik ben naar een andere regio verhuisd of overweeg dit serieus
 - Ik eet geen groenten/fruit (meer) uit moestuinen
 - Ik koop het liefst zo min mogelijk spullen waar PFAS in zitten
 - Ik zou zelf geen of minder lang borstvoeding geven
 - Ik zou anderen aanraden om geen of minder lang borstvoeding te geven
 - Andere maatregel(en), namelijk: <open>

<stellen indien V11=2>

V13 Waarom treft u geen maatregelen?

Meerdere antwoorden mogelijk

<random>

- Ik denk niet dat PFAS schadelijk zijn
- Ik weet niet welke maatregelen ik zou kunnen treffen
- Ik denk niet dat maatregelen zin hebben
- Ik denk dat er in mijn leefomgeving geen problemen door PFAS zijn
- Ik ben er niet zo mee bezig
- Ik wist eerder niet dat PFAS schadelijk kunnen zijn
- Anders, namelijk: <open>

Beleidsimplicaties

V14 Wie is volgens u verantwoordelijk voor het opruimen van door PFAS verontreinigde bodem en water?

<meerdere antwoorden mogelijk>

- Niemand <dan enige optie>
- De overheid
- De PFAS producerende/verwerkende fabriek
- De leveranciers van producten die PFAS bevatten
- De eigenaar van de grond/het water
- Weet ik niet <dan enige antwoord>
- Anders, namelijk: <open>

Chemours (voorheen DuPont) in Dordrecht is de enige PFAS producerende fabriek in Nederland.

V15. Heeft u wel eens gehoord van deze fabriek?

- Ja
- Nee
- Wil ik niet zeggen

V16 Zijn er volgens u maatregelen nodig om vervuiling door PFAS tegen te gaan?

- Ja, er zijn maatregelen nodig
- Nee, er zijn geen maatregelen nodig <ga door naar vraag 19 >

V17 Welke maatregelen zijn er volgens u nodig om vervuiling door PFAS tegen te gaan?

<meerdere antwoorden mogelijk>

- Een algemeen verbod op PFAS
- Strengere regels voor de productie
- Betere controles van bedrijven
- Betere controles van verontreiniging in water en leefomgeving
- Strengere regels voor recycling van producten met PFAS
- Hogere kosten voor het gebruik van PFAS
- Extra voorlichting aan consumenten

- Sluiting van de PFAS-producerende fabriek Chemours
- Ontwikkeling van alternatieven die minder schadelijk zijn
- Weet ik niet <dan enige antwoord>
- Anders, namelijk: <open>

V18 Welke maatregel is volgens u de belangrijkste?

<toon de aangekruiste maatregelen uit vraag 17>

V19 In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

De overheid doet genoeg om vervuiling door PFAS te beheersen

De overheid doet genoeg om burgers te informeren over PFAS

De overheid moet ervoor zorgen dat PFAS minder worden gebruikt

Ik zou beleid steunen dat het gebruik van PFAS in producten duurder maakt

- Helemaal mee eens
- Mee eens
- Neutraal
- Oneens
- Helemaal oneens
- Dat weet ik niet/wil ik niet zeggen

V20. Heeft u nog aanvullende opmerkingen over gezondheidsrisico's in uw leefomgeving of PFAS die u wilt delen?

.....

- Geen opmerkingen of reacties

Hartelijk dank voor uw medewerking

Contactgegevens

Ipsos I&O Enschede

Zuiderval 70

Postbus 563

7500 AN Enschede

053 - 200 52 00

KVK-nummer 08198802

nl-info-publiek@ipsos.com

Ipsos I&O Amsterdam

Piet Heinkade 55

1019 GM Amsterdam

020 - 308 48 00

nl-info-publiek@ipsos.com

www.ipsos-publiek.nl

